

Les ideologies lingüístiques de les publicacions periòdiques valencianes (1854-1906)

Linguistic ideologies in the periodical publications of the Valencian Country (1854-1906)

As ideologias lingüísticas das publicações periódicas do País Valencià (1854-1906)

Adrià MARTÍ-BADIA¹

Resumen: Aquest treball analitza els articles de les diferents publicacions periòdiques valencianes que fan referència a l'origen, la identitat i el nom de la llengua catalana entre els anys 1854 i 1906, amb l'objectiu d'esbrinar la ideologia lingüística d'aquestes. Ens centrem en els articles signats per la direcció o redacció, així com aquells que són anònims, entenent que en conjunt expressen la ideologia lingüística de la publicació i dels seus promotors.

Abstract: This paper analyzes the articles, published between the years 1854 and 1906 in Valencian periodical publications, which refer to the origin, identity and name of the Catalan language, in order to determine the linguistic ideology of the publications. It focuses on the articles signed by the director or the journalists, as well as those which are anonymous. It is understood that, as a whole, these articles express the linguistic ideology of the publications and their promoters.

Keywords: Linguistic ideologies – Periodical publications – Valencian Country – Romance philology – *Llemosinisme*.

Palabras clave: Ideologies lingüístiques – Publicacions periòdiques – País Valencià – Filologia romànica – *Llemosinisme*.

ENVIADO: 08.03.2019
ACEPTADO: 10.05.2019

¹ Doctor i professor de la Universitat de València (UV). E-mail: Adria.Marti@uv.es.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9 (2019/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

Introducció

Amb el naixement de la filologia romànica en la primera meitat del segle XIX, la identitat, l'origen i el nom de la llengua catalana prenen una considerable importància arreu de la catalanofonia. Per al romanista alemany Friedrich Christian Diez, el català era una de les llengües romàniques i és amb aquest nom que s'esqueia de denominar-la. Aquests postulats foren rebuts i ràpidament acceptats a Catalunya, de la mà d'erudits com Antoni de Bofarull i de Manuel Milà i Fontanals. El primer publica l'article «La lengua catalana» l'any 1854 al *Diario de Barcelona*, on ofereix una panoràmica del desenvolupament històric del català i el diferencia del «llemosí» de les terres occitanes.

Així, amb la restauració dels Jocs Florals de Barcelona el 1859, els catalans erigien una plataforma que els permetia prescindir del tradicional llemosinisme onomàstic pel fet que ja disposaven d'uns referents propis, nacionals i nacionalitzadors.² Amb l'acceptació dels postulats de la filologia romànica, els catalans veuen satisfetes les seues aspiracions identitàries –primer amb el Romanticisme i després amb la Renaixença–, ja que amb el nom de llengua catalana convergeixen el gentilici –catalans–, el nom del territori –Catalunya– i el nom de la llengua –catalana. A les Illes Balears, les minories il·lustrades, generalment lligades a les de Catalunya, van acceptar aquests postulats filològics amb molt poques excepcions, gràcies a prohoms com Marià Aguiló i Tomàs Forteza.

Pel que fa a la Catalunya del Nord, la preservació popular del gentilici català ajudà a acceptar i estendre els esmentats postulats de la filologia romànica. En aquest sentit, són molt importants els treballs de l'historiador de la literatura Francesc Camboliu, que fou el primer erudit en rebutjar el llemosinisme onomàstic el 1857 amb la publicació de *l'Essai sur l'histoire de la littérature catalane*.³

Tanmateix, aquests postulats filològics van xocar amb els sentiments identitàris de la majoria d'escriptors i erudits valencians, entre els quals «no hi hagué cap plantejament de la identitat valenciana que no fos alhora espanyol».⁴ La identitat regional valenciana, doncs, s'hi identificava de ple amb la identitat nacional espanyola, «fins al punt que podem afirmar que els valencians (d'altra banda com la resta de regions espanyoles) eren

² RAFANELL, August. «El llemosinisme valencià a la darrereria del segle XIX». *Caplletra* 11, 1991, p. 35-36.

³ JORBA, Manuel. *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*. Barcelona: Curial, 1984, p. 207.

⁴ ARCHILÉS, Ferran. «La Renaixença al País Valencià i la construcció de la identitat regional». *Anuari Verdaguier* 15, 2007, p. 510.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9 (2019/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

tant més espanyols com més valencians». ⁵ Així, «quan els intel·lectuals del Principat començaren a impugnar l'abstrusa teoria llemosinista, els felibres valencians adoptaren sobtadament una actitud recelosa i defensiva», ⁶ i el llemosinisme onomàstic pervisqué més temps al País Valencià que a la resta de territoris de llengua catalana. ⁷

D'altra banda, la segona data correspon a la celebració dels Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana a Barcelona (1906), que va comportar l'assumpció de la unitat de la llengua catalana per representants de tota la catalanofonia i va significar la superació del llemosinisme onomàstic.

L'objectiu d'aquest treball és, doncs, analitzar els articles de les diferents publicacions periòdiques valencianes que fan referència a l'origen, la identitat i el nom de la llengua catalana, amb l'objectiu d'esbrinar la ideologia lingüística d'aquestes. Per a fer-ho ens centrem en les editorials, en els articles signats per la direcció o redacció, així com aquells que són anònims, entenent que en conjunt expressen la ideologia lingüística de la publicació i dels seus promotors.

I. Diaris

Els valencians d'aquest període no disposen de cap diari en català que explique els esdeveniments quotidians. Els poders polítics i econòmics valencians miraven cap a Madrid, la seua llengua era el castellà i –en general– no mostraven interès en la llengua catalana.

En aquest context, els diaris a l'abast dels habitants del Cap i Casal eren, d'una banda, el *Diario Mercantil*, fundat l'any 1833 i dirigit fins el 1844 pel liberal Pascual Pérez i Rodríguez, actiu fins el 1872. D'altra banda, entre juliol de 1860 i gener de 1866 va aparèixer *La Opinión*, que a l'inici era de tendència progressista però a partir de la compra per part del marquès de Campo esdevé clarament conservador. L'últim director, Teodor Llorente, va adquirir-lo quan Josep Campo el va voler tancar i així va

⁵ *Ibid.*, p. 517.

⁶ CUCÓ, Alfons. *El valencianisme polític 1874-1939*. Catarroja: Afers, 1999, p. 46.

⁷ MARTÍ-BADIA, Adrià. «La posició dels lletraferits renaixencistes valencians davant els postulats de la filologia romànica sobre el valencià», dins PÉREZ SALDANYA, Manuel i Rafael ROCA I RICART (curs.). *Actes del Dissetè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de València, 7-10 de juliol de 2015*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, 2017, p. 368.

nàixer *Las Provincias*, diari que també va dirigir, en aquest cas fins a la seua mort l'any 1911. A més, en aquest període també fou utilitzada la capçalera del *Diario de Valencia*.

En mans de Llorente, *Las Provincias* es converteix «en l'òrgan oficiós de Lo Rat Penat, en el vehicle més eficaç per a la difusió de la qüestió regional i de la literatura culta valenciana» i per a donar a conèixer el País Valencià amb les cròniques de les excursions ratpenatistes.⁸ Un diari que va dirigir des de la fundació fins a l'any 1904, quan va vendre la seua part del rotatiu a l'impressor Frederic Doménech i esdevingué director honorari, deixant el lloc de director efectiu al seu fill Teodor Llorente i Falcó.⁹

L'interés d'aquests diaris envers la llengua catalana és escàs i es limita a ressenyar alguns dels actes de les diferents entitats culturals i literàries de la ciutat de València, en alguns dels quals s'observen afirmacions sobre el nom, la identitat i l'origen de la llengua catalana. Ara bé, aquests eren periòdics polítics i entre ells cal destacar els que van ser dirigits per Llorente –primer *La Opinión* i després *Las Provincias*–, els quals van dedicar més atenció que la resta a les qüestions lingüísticoliteràries del moment.¹⁰

El primer exemple que hem trobat és l'article anònim del 19 de setembre de 1865 intitulat «Poesia catalana» i publicat a *La Opinión*, en el qual es ressenya el nou poemari del català Francesc Bartrina. L'autor assegura que es tracta d'«un elegante volumen cuyas páginas son demasiado breves para los amantes de la renaciente literatura lemosina, como decimos nosotros, y catalana, como quieren nuestros vecinos de allende el Ebro».¹¹ L'article, que Simbor atribueix a Llorente,¹² expressa la preferència de l'autor pel nom «llemosí» en compte de «català», que implícitament considera sinònim.

El segon exemple és l'article «Notícias locales» de *Las Provincias* del 2 de desembre de 1872, en el qual informen dels premis atorgats per la Societat Econòmica d'Amics del País de València:

⁸ FERRANDO, Antoni. «Teodor Llorente i Olivares: en defensa de la personalitat valenciana», dins ROCA, Rafael (ed.), *Teodor Llorente, cent anys després*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2012, p. 128.

⁹ ROCA, Rafael. *Teodor Llorente i la Renaixença valenciana*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2007, p. 135.

¹⁰ Entre 1866 i 1911, *Las Provincias* va publicar la major part de les convocatòries i les cròniques dels Jocs Florals de Barcelona i València, així com poemes valencians originals (ROCA, *op. cit.*, p. 81, 128-130).

¹¹ ANÒNIM. «Poesia catalana». *La Opinión*, 19-9-1865, p. 3c.

¹² SIMBOR, Vicent. «Llorente, “La Opinión” i la Renaixença». *Caplletra* 4, 1988, pp. 130-131.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9 (2019/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

Sección de Literatura. Una abeja de oro al autor del estudio histórico-crítico sobre los poetas valencianos de los siglos XIII, XIV y XV cuya composición lleva por lema: «Por amor a Valencia. Patria fides amor.» Una flor de azahar de plata el autor del romance lemosín titulado *Lo barber de València*, que lleva el lema estas frases de la crónica de D. Pedro IV «Les paraules se deuen concordar ab lo fet: en altra manera seria mentida i falsa.» Mención honorífica al autor del otro romance lemosín titulado *Vicens Peris*, cuyo lema es: «Vox populi vox Dei.» Igual mención al autor de la composición lemosina cuyo título es *La noia valenciana*, que lleva el lema: «Totes elles són així».¹³

El tercer exemple és l'article «Notícies locals» de *Las Provincias* del 28 de gener de 1873, que anuncia la convocatòria dels premis literaris anuals de la Joventut Catòlica de València, entre els quals destaca

Un *bandolín* de plata al autor del mejor romance escrito en dialecto valenciano, ó de los antiguos reinos de Cataluña y Mallorca, en el que se describa algún hecho de la historia de Valencia, en el que resalte la proteccion que ha debido siempre esta ciudad á la Santísima Virgen.¹⁴

El quart exemple és l'article «Notícies locals» de *Las Provincias* del 10 de desembre de 1873, en el qual informen de la sessió pública que la Societat Econòmica d'Amics del País de València realitza el dia de la Immaculada Concepció «per fer balanç dels treballs escomesos el curs anterior i alhora per atorgar els premis»:¹⁵

la oda al Amor maternal, premiada con accésit de medalla de plata, resultó ser obra del distinguido poeta valenciano D. Miguel Amat, y es notable por sus levantados pensamientos y noble dicción; el romance lemosín, premiado de la misma manera, es original de D. Román Casanova y Alegre, poeta desconocido en Valencia.¹⁶

En el mateix article *Las Provincias* també informa dels premis convocats per l'esmentada entitat per a 1874, entre els quals s'hi observen els següents en llengua catalana:

Título de socio emérito al mejor trabajo crítico-literario sobre la poesía lemosina valenciana. Una pluma de oro y plata a la más completa noticia biográfica bibliográfica de los poetas lemosino-valencianos de los siglos XVI y XVII. [...] Una flor de azahar de

¹³ Citem de PASTOR BANYULS, Víctor. *Vicent W. Querol i l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València (1870-1876)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2017, p. 41-42. Pastor Banyuls transcriu el text i l'actualitza a la normativa vigent.

¹⁴ ANÒNIM. «Notícies locals». *Las Provincias*, 28-1-1873, p. 2ab.

¹⁵ PASTOR BANYULS, *op. cit.*, p. 42.

¹⁶ ANÒNIM. «Notícies locals». *Las Provincias*, 10-12-1873, p. 2b.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9 (2019/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

plata al autor de la mejor poesía lemosina de asunto popular local, anterior al corriente siglo.¹⁷

El cinqué exemple és l'article anònim «La societat del Rat-Penat», publicat el 13 de juliol de 1878 a *Las Provincias*, en el qual es dona compte del naixement de l'entitat homònima i es realitzen una sèrie d'afirmacions sobre la llengua catalana:

Algunos celosos cultivadores de las letras lemosinas, que anualmente publican el *calendari valenciá* titulado *Lo Rat-Penat* [...], han creído llegado el momento de dar un paso mas en la restauracion de nuestra antigua literatura, estableciendo una Societat de Jochs Florals para celebrar anualmente estos poéticos certámenes, como se hace en Barcelona. [...] Comenzaremos por indicar nuestra opinion sobre la *renaixensa* de nuestra antigua lengua [...]. Nosotros no hemos participado nunca de los temores [...] que concibieron algunos, sospechando que ese movimiento literario pudiera fomentar, en el terreno político, tendencias separatistas; pero tampoco nos hicimos la ilusion de que pudiera deshacerse la obra de la historia, rechazando mas ó menos la lengua castellana de las provincias que hablaron exclusivamente lemosín en otros tiempos, y volviendo, en los usos de la vida social y pública, al antiguo idioma. Esto, ni nos parece posible, ni lo juzgamos conveniente. El renacimiento aceptable para nosotros es el mero renacimiento literario, es decir, el estudio, el cultivo del lemosin, en sus distintas ramas, como un medio, principalmente, de conocer mejor nuestro pasado, de apreciar los tesoros de una literatura que fue importantísima, de una historia muy gloriosa, de las instituciones patrias, que no son solamente las de Castilla, sino el conjunto de todos los antiguos reinos españoles. Este estudio del pasado, este amor á las *cosas de la tierra*, como dicen los catalanes, ha traído una reflorescencia de la poesía lemosina, que, á pesar de parecer algún tanto anacrónica, ha adquirido gran vigor en Cataluña y en Mallorca, y en menor escala en Valencia. Sea en hora buena; sin atribuirle gran trascendencia, aceptamos también esa novedad y hasta nos dejamos llevar de su atractivo, porque todas las manifestaciones de la belleza, encerradas dentro de las leyes estéticas, nos parecen legítimas, y si hay poetas que gustan de escribir en valenciano, catalán ó mallorquin (como hay otros que versifican en lengua éuskara, en gallega y hasta en *bable*) y hay también quien se complace en leer esos versos, no sabemos por qué se ha de privar á nadie de tan inocente satisfaccion.¹⁸

El sisé exemple és l'editorial que el *Diario de Valencia* publica el juny de 1881 arremetent contra el «valencianismo» de Llorente i del diari rival *Las Provincias*:

Con ese *valencianismo*, que consiste en hablar en ese lemosín, que nadie lo entiende, restaurando un lenguaje muy bueno para interpretar y traducir documentos de un archivo, pero muy malo para el perfeccionamiento del lenguaje moderno, habiendo

¹⁷ *Id.*

¹⁸ ANÒNIM. «La societat del Rat-Penat». *Las Provincias*, 13-7-1878, p. 2c.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9 (2019/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

conseguido que cada cual lo escriba a su gusto, teniendo para su uso una sintaxis, una prosodia y una ortografía, y olvidando el castellano, que es el idioma nacional [...].¹⁹

És a dir, per al *Diario de Valencia* «el lemosín» era una llengua antiga, que ja no entenia ningú, i en la qual actualment imperava el desori normatiu. Ara bé, cal tindre en compte que l'objectiu d'aquest article era atacar el «valencianisme» llorentí, i tot s'hi valia per a assolir aquest propòsit. De fet, en uns termes semblants s'expressa una crònica anònima publicada uns dies després al mateix *Diario de Valencia*, concretament el 14 de juny de 1881:

de cuantos socios, y creemos que son muchos en número que componen el Rat Penat, muy pocos, tan contados, que apenas forman la docena, se dedican al cultivo del lemosín. [...] La sociedad del Rat Penat no es, no puede ser la reunión de unos cuantos señores que se empeñan, porque sí, en dar vida a un dialecto que, en la sucesión de los tiempos, ha sufrido mil transformaciones, sin que nadie lo entienda ni exista quien sepa hablarlo, [*ni puede que*] en estos tiempos, en que toda persona de buen sentido se ocupa en resolver el problema de las grandes nacionalidades tendiendo a la unidad y buscando la fórmula de un lenguaje universal, hay quien quiera restaurar un dialecto, abandonando el castellano.²⁰

A l'endemà, el *Diario de Valencia* tornava a fer referència a la llengua pròpia dels valencians en un nou embat al «valencianismo» de *Las Provincias* i es pregunta:

¿Cuál es el valencianismo de *Las Provincias* y en qué consiste su entusiasmo por todo lo que ya pasó? [...] ¿Aspira a introducir corruptelas en la hermosa lengua castellana con la influencia de la lemosina, o más grande su aspiración, quiere substituir el habla de Cervantes con la antigua lengua de oc?²¹

L'any 1881, els redactors del *Diario de Valencia* desconeixien els avanços de la romanística internacional i de la recepció que aquesta estava tenint als territoris de parla catalana i especialment a Catalunya? De ben segur que no, i és per això que s'apressaven a menystenir la llengua catalana –«el lemosín»– catalogant-la com a dialecte –emprat despectivament– que no entenia ningú perquè ja només era cosa del passat. Els redactors del «constitucional» *Diario de Valencia* coneixien la vitalitat de la llengua catalana al País Valencià, i concretament a la ciutat de València, i feien aquest tipus d'afirmacions perquè no volien permetre que aquesta recuperara espais d'on ja

¹⁹ FERRANDO, *art. cit.*, p. 135-136.

²⁰ *Ibid.*, p. 137.

²¹ *Ibid.*, p. 137-138.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9* (2019/1)
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

havia estat substituïda pel castellà, com era el cas de la creació literària culta que emparava Lo Rat Penat.

Un altre exemple és la ressenya anònima que l'any 1901 publica *Las Provincias* sobre el *Diccionario general valenciano-castellano* de Joaquim Martí i Gadea,

sacerdote muy amante de la lengua valenciana, que nació y se educó en Balones, pueblo del partido de Cocentaina, y es cura párroco de Mislata hace más de veinticinco años, ha dado fin á una empresa de gran paciencia y constancia, terminando la impresión de este Diccionario, en el cual no se limita á los términos literarios y de lenguaje usual.²²

D'altra banda, pel que fa a Castelló de la Plana, cal esmentar l'*Heraldo de Castellón*, el diari de major tirada de la ciutat. Fundat l'any 1888 pel mestre i periodista Josep Castelló i Tàrrega, era un diari de tendència liberal i escrit en castellà. Pel que fa a la llengua pròpia, informava anualment de la celebració dels Jocs Florals de Castelló i – esporàdicament – va publicar alguna poesia en català.²³

II. Revistes satíriques i polítiques

En aquests anys, les publicacions periòdiques viuen un moment d'esplendor, amb nombroses capçaleres en català, castellà i bilingües, que transmetien les diferents ideologies de l'època i empraven la sàtira indiscriminada i un model de llengua proper al valencià popular, al «valensià que ara es parla». Un tipus de literatura que diferia de la que impulsava la Renaixença valenciana, que es circumscrivia a la poesia escrita en un model de llengua culte i, en molts casos, arcaïtzant. Com indica Mavi Dolç,

el públic valencià va rebre amb els braços oberts aquesta iniciativa i va respondre amb una fidelitat que mai més no s'ha donat en la premsa valenciana. Pensem que la difusió era molt limitada, aquests periòdics es feien a la ciutat de València i, normalment, no depassaven aquests límits. Malgrat això, se'n venien un munt i desapareixien a les poques hores d'eixir. Com que una gran part de la població era analfabeta, fins i tot en castellà, es feien rotlles de gent que escoltava un orador, el qual llegia en veu alta els setmanaris. Si considerem que les vendes superaven els 4 o 5 milers d'exemplars, i d'alguns se'n feien fins un parell d'edicions, comprendrem la difusió extraordinària que

²² ANÒNIM. «Libros nuevos». *Las Provincias*, 2-4-1901, p. 2d.

²³ RAMOS, Joan Rafael. *La qüestió lingüística en la premsa de Castelló de la Plana (1834-1938)*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló, 1989, p. 57.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9 (2019/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

aquests setmanaris van arribar a tenir. Els de més difusió van superar els 50.000 exemplars en certs moments favorables.²⁴

Es caracteritzaven per ésser publicacions espontànies, vulgars i mordaces amb el moviment ratpenatista, trets que a unes els va assegurar l'èxit i a d'altres una curta durada. Algunes revistes com *El Mole*, *El Pare Mulet* i *El Bou Solt* van publicar en una llengua més genuïna, mentre que d'altres estaven farcides de castellanismes, sobretot en el lèxic i la sintaxi; en canvi, l'ortografia era un altra qüestió, ja que el castellà era l'única llengua propera amb una ortografia consolidada, que s'ensenyava a les escoles i que era corrent per a la població alfabetitzada.²⁵ L'objectiu era arribar al màxim nombre de lectors i, si calia, hi havia revistes que al llarg del camí deixaven de banda l'ús genuí de la llengua, introduïen el castellà en alguns articles i, fins i tot, substituïen la llengua pròpia pel castellà.

Les publicacions satíriques i polítiques de l'època van tindre una importància cabdal, semblant a la Renaixença oficial, però allunyada i fins i tot enfrontada a la política dominant i al llorentinisme, que identificaven amb conservadorisme i purisme. De fet, les publicacions s'identificaven amb diferents ideologies progressistes –liberalisme, republicanisme, obrerisme–, però la improvisació i l'espontaneïtat els impel·lia a descurar la llengua, encara que algunes revistes manifesten una consciència lingüística clara i positiva envers la llengua pròpia.²⁶

El primer exemple que analitzem és *El Saltamartí*, revista bisetmanal dirigida pel dramaturg valencià Rafael Maria Liern i Cerach, que inicialment es distribuïa amb el diari *La Opinió* –quan aquest era un diari progressista. Es va publicar en quatre èpoques, la primera entre 1860 i 1861, la segona entre 1861 i 1862, la tercera el 1868 i la quarta i última el 1882. De tendència liberal, els seus articles són majoritàriament en català, encara que també inclou alguns en castellà.

No conté gaires referències a la llengua dels valencians, encara que dins de certs articles es fan algunes al·lusions a aquesta. És el cas de l'article anònim intítulat «Rascaetes», de febrer de 1862, on l'autor demana que, per a parlar de «qüestions importants», el català es substituïska pel castellà perquè a València hi ha qui no l'entén:

²⁴ DOLÇ, Mavi. *Prensa i llengua, Ciutat de València (1837-1936)*. 3 vols., Tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991, p. 17.

²⁵ *Ibid.*, p. 24.

²⁶ *Ibid.*, p. 24-26.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9 (2019/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

REMEDIESE.— No puc pair les subastes de la plasa del Correu, ni les almonedes.
¿Y saben vostés per qué?
Yo el seu diré.
Per ohuir als corredors subastar en dialecte.
«*Sent reals pera lliurar.*» «¿*Hiá qui done mes?*» «*A plaer de qui es.*»
El castellá está mes cheneralisat qu'el valensiá, y chust es que tots sapien lo que se ven.
Un gallego volia comprar l'altre dia un *catre* y unes *greixoneres*, costaren lo que costaren, y se quedá sinse elles per no entendre als corredors.
¿Dirán vostés que per qué parle yo en valensiá?
Perque res se pert de que no m'entenguen.
També en les iglesies es chocant la manera de demanar pera el cult.
Tots debien imitar al nou capellá de la Mare de Deu d'els Desamparats qu'ha fet substituir la frase de... «*Pera illuminar á la mare de Deu*» per esta atra «*Para el culto de la Virgen.*»
Esta *rascaeta* li l'ha dec á un escolá.²⁷

Ací veiem com l'autor es refereix a la llengua catalana amb el nom «valensiá», la qual considera «dialecte», encara que no especifica de quina llengua és dialecte, si del català, del «llemosí» o del castellà.

El Saltamartí mantenia una rivalitat explícita amb la revista *El Tio Nelo*, una altra de les revistes satíriques i polítiques de l'època. *El Tio Nelo* es va publicar amb una periodicitat setmanal en dos períodes diferents, el primer l'any 1862 i el segon el 1870, sota la direcció del periodista valencià Jaume Peiró Dauder. Escrita completament en català, va mostrar un major interès en la llengua dels valencians, la qual majoritàriament era anomenada «valensiá».

Un exemple és el que apareix en el número 3 de la revista, publicat el 22 de febrer de 1862. Un altre és el diàleg que apareix en l'article anònim «Divertiments de família», del número 29, on s'afirma:

- Això no val res, digué un manifeser, estorba negòsis; la gràsia es que siga en valensiá.
- ¿Pero no consideres que les señoretas no nos compendrán?
- Sí, Tio Nelo, en valenciano, en valenciano que á nosotras nos hace gracia ese lenguaje, y mas en boca de usted [...].
- Vacha en valensiá; ¿a qui li tòca?
- A vosté, a vosté, Tio Nelo.²⁸

²⁷ ANÒNIM. «Rascaetes». *El Saltamartí* 17, 1862, p. 3ab.

²⁸ ANÒNIM. «Divertiments de família». *El Tio Nelo* 29, 1862, p. 1-2.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9 (2019/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

Encara que l'article que més informació aporta sobre la consideració de la llengua pròpia és l'article anònim «El dialecte valensiá», publicat a l'inici del número 42 de la revista, al qual Pitarch²⁹ i Rafanell³⁰ atribueixen l'autoria a Jaume Peiró Dauder, director de la revista.³¹

D'altra banda, cal esmentar *La Moma*, revista setmanal de tendència liberal publicada entre 1885 i 1886. El primer número fou íntegrament en català, però els articles en castellà ja apareixen en el segon número i, amb el temps, el castellà acaba substituint el català. Majoritàriament es refereixen a la llengua catalana amb el nom «valensiá», però en alguna ocasió empen «llengua d'oc» i «demosín», com veurem a continuació.

El primer exemple es troba en el segon número, a l'inici del qual els impulsors de la revista publiquen unes «Advertènsies» on justifiquen la introducció del castellà amb les paraules següents:

Molta chent mos pregunta que per qué publiquem tot el periódic en valensiá; y com hián molts que vòlen llechir algo en el idioma de Cervantes y el Baró de Alcalá, desd'este número donarém gust á tots y parlarém en valensiá y en castellá y hasta en gringo, y en ruso y en portugués, si vostés se empeñen.³²

En aquest cas, doncs, empen el nom «valensiá» per a referir-se a la llengua. També és el cas del «Cartell de desafío» publicat en l'exemplar de l'11 de juliol del mateix any, però ara apareix acompanyat d'un altre nom, el de «llengua d'oc»:

Amic Peris y Mencheta:³³ / No puc aguantarme ya / Sense dirte en valensiá / Lo que va en esta carteta. / Com vius entre eixa chen- / (tòla, / La escric en la llengua d'oc / Perque no vullc posar fòc / Mes que á la tehua casòla. / Y et parle á sòles á tú / Y als valensians y alsireños, / Y aixina, dels madrileños / No se enterará ningú.³⁴

Un altre exemple és el de l'article «La manifestación antigermánica», en el qual la revista felicita a l'aleshores president de Lo Rat Penat Fèlix Pizcueta per haver fet el

²⁹ PITARCH, Vicent. *Defensa de l'idioma*. València: Tres i Quatre, 1972, p. 127-131.

³⁰ RAFANELL, August. *Un nom per a la llengua. El concepte de llemosí en la història del català*. Vic: Eumo, 1991, p. 22, 107-110.

³¹ Vegeu MARTÍ-BADIA, Adrià. *Les ideologies lingüístiques dels valencians de la segona meitat del vuit-cents i principis del nou-cents (1854-1906)*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de València, 2018, p. 247-248.

³² ANÒNIM. «Advertènsies». *La Moma* 2, 1885, p. 9a.

³³ Es refereix a Francesc Peris i Mencheta, periodista i polític valencià.

³⁴ ANÒNIM. «Cartell de desafío». *La Moma* 15, 1885, p. 125b-126a.

discurs en castellà en nom de l'entitat valencianista.³⁵ En aquest cas, la revista emprà els noms «lemosín»,³⁶ «el habla de Ausias March» i «fabla valenciana»:

Convengamos en que Félix Pizcueta tiene muchísimo talento.

Invitar á la manifestación en nombre de *Lo Rat Penat* y conseguir el éxito más brillante de su vida, es de su gran inteligencia.

Comprendió el ingenioso novelista, el escritor insigne y el orador elocuente, que se trataba de un acto eminentemente español, y rompiendo una ridícula tradición de la Sociedad *de amadors*, habló á Valencia *en castellano*.

Si se le ocurre hacer el llamamiento en lemosín, Valencia se hubiera *quedado en casa* y la manifestación habríase reducido á un *pasacalle* de Labaila, Constantí Llobart, Sanmartín y Aguirre, y un par de pendones.

Y no porque el centro donde se trata –afortunadamente en vano– de haver recrudescer el habla de Ausias March no sea digno de toda clase de consideraciones; no porque sus socios dejen de ser personas apreciables y distinguidas, sino porque entre las 160.000 almas que componen el censo de nuestra hermosísima ciudad, apenas había 50.000 que entiendan la *fabla valenciana*, que el mal entendido espíritu de provincialismo trata de resucitar, para mal de la lengua española, única cuyo cultivo debe hacerse, con el fin de llevarla á su mayor grado de esplendor y poderío.

Lo Rat Penat al dirigirse á Valencia en la lengua de Cervantes, ha demostrado gran entendimiento, porque aprovechando la oportunidad de un acto solemnísimo, borra de su escudo el dictado de *separatista* que los liberales le atribuyen.

Y Félix Pizcueta no sólo escribió en castellano su llamamiento á la manifestación; hizo más, habló la misma lengua desde el balcón de la Isla de Cuba, imponiendo con fascinadora y tersa frase la nota que la manifestación había de tener, y atronadores aplausos acogieron sus palabras.

¿Hubieran sucedido lo mismo si hubiera hablado en lemosín?

No.

Los oídos, poco acostumbrados á esta lengua, probablemente hubieranla confundido con el alemán, y los efectos del *speech* hubieran sido desastrosos.

¡Honra, pues, á *Lo Rat Penat*! ¡Honra á su ilustrado presidente!

Ya no desconfiamos del porvenir.

El último documento oficial de la *Societat d'amadors*, prueba que ella misma está en camino de una *conversión saludable*, y dispuesta á entrar en el cauce del progreso verdadero, la unificación, única senda que conduce á los ideales de la libertad.

En el documento aludido no quedaba más que una frase lemosina. El título de la sociedad.

La evolución del centro vecino del señor alcalde, ha producido nuestro entusiasmo y habría ocasionado nuestro delirio, si en vez de *Lo Rat Penat* hubiéramos leído en el membrete de la invitación *El murciélago*.

³⁵ L'article està signat per «La Moma».

³⁶ En dues ocasions amb aquest mot i en una altra amb la variant «frase lemosina».

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9 (2019/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

Todo se andará. No desconfiamos de ver á los socios del círculo de la calle de San Cristóbal, armados de cañas para acabar con el *Ratón penoso*.³⁷

Un número que es publica completament en castellà, com els següents fins al 32 – passada l'exultació espanyolista produïda per la disputa de les illes Carolines entre l'Espanya alfonsina i l'Alemanya de Bismarck– a partir del qual torna a incloure's algun article en català.

Altrament, el ratpenatista Manuel Lluch i Soler funda l'any 1884 el setmanari *La Traca*, i aconsegueix publicar 151 números fins el 1892, malgrat les nombroses suspensions i prohibicions que va tindre.³⁸ Escrit íntegrament en català, també apareixen articles anònims que fan referència al nom de la llengua en diverses ocasions sense que els seus autors tracten de justificar-ne l'ús. El nom que empren més vegades és «valensiá», com es pot observar en els articles «Petardos munisipals»³⁹ i «Eixida»;⁴⁰ així com el sintagma «nostra llengua», com hem notat en els articles «Anunsios»,⁴¹ «Llum de bengala»⁴² i «Eixida».⁴³

A més, també emprà el derivat «llengua valensiana» com a sinònim de «valensiá» quan, parlant de representacions teatrals, afirma: «La llengua valensiana es molt... *curci*; á vore peses en valensiá, no se pot anar de frac, collera y chistera, sino en trache de *chala*».⁴⁴

Aquest tipus de publicacions s'editen arreu del País Valencià. Un exemple és *El Cullerot*, «Semanari il·lustrat alicantí humorístic, polític i de interesos materials» nascut a la ciutat d'Alacant sota la direcció de Rafael Ferrandis i Antoni Galdó. Es va publicar en els períodes 1884-1886, 1888-1890 i 1896-1898, i també va aparèixer sota el nom *El Cullerot Alicantí* amb irregularitat els anys 1891, 1896, 1897 i fins a 1907. Els

³⁷ MOMA, La. «La manifestación antigermánica». *La Moma* 22, 1885, p. 177b-178a.

³⁸ Posteriorment va tindre més etapes, com les iniciatives que el van intentar recuperar amb noms diferents com *La Nova Traca* (1894), *La Traca* (1908), *La Traca Nova* (1909 i 1911-1912), fins a la consolidació en el període 1912-1938 de *La Traca*, sota la direcció de Vicent M. Carceller (Cf. NAVARRO CABANES, Josep. *Catalec bibliogràfic de la premsa valenciana escrita en nostra llengua y publicada en Valencia, pobles de la província i per les colònies valencianes en Madrid, Barcelona, Zaragoza i repúbliques americanes. 1586-1927*. València: Diario de Valencia, 1928).

³⁹ ANÒNIM. «Petardos Munisipals». *La Traca* 4, 1884, p. 1c.

⁴⁰ ANÒNIM. «Eixida». *La Traca* 89, 1886, p. 2c.

⁴¹ ANÒNIM. «Anunsios». *La Traca* 29, 1885, p. 4b.

⁴² ANÒNIM. «Llum de bengala». *La Traca* 58, 1886, p. 2b.

⁴³ ANÒNIM. *Art. cit.*, p. 2c.

⁴⁴ ANÒNIM. «Ramell de focs artificials». *La Traca* 21, 1885, p. 3c.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9 (2019/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

redactors d'*El Cullerot* afirmen que l'escriuen en «alicantó», sense negar la unitat de la llengua;⁴⁵ i també empren algun circumloqui com «la llengua de sant Vicent y Ausiàs March»,⁴⁶ aparegut en el número 56 de la revista, publicat l'any 1885.

Un altre exemple és el del setmanari polític *El Bou*, escrit majoritàriament en català i amb alguns articles en castellà, i publicat a Elx en dues èpoques: la primera entre 1885 i 1886 i la segona entre 1894 i 1895. Dirigit per Josep Pérez Sánchez, i molt vinculat al Partit Conservador d'Elx, el primer número es publica el 7 de març de 1885. En el primer article, titulat «Als que lligem», s'expliquen les característiques del setmanari, entre les quals hi ha la següent:

EL BOU se escriurá en valensiá, ó si es cas tenim algun compromís, en castellá chapurat; pero nó el valensiá de Valensia, porque si aso ferem nesecitariem demanar tres ú quatre sens decsionarios de exa llengua pera podemos aclarir, sino purament el valensiá de la terra d'els datils.⁴⁷

És a dir, el periòdic informa que aquest setmanari es publicarà en català, però no en el català de València, sinó en el català d'Elx. Finalment, l'any 1890 es publica la revista en català *La Degolla*, sota la direcció pel periodista i dramaturg Francesc Barber i Bas. El nom que empren més vegades també és «valensiá», encara que fan alguna referència al «renaiximent lliterari llemosí» i a la «lliteratura llemosina» sense diferenciar la Renaixença valenciana de la catalana. És el cas de l'article anònim intítulat «Carchotaes», quan informen de la publicació del tercer i últim volum de poemes del català Joaquim Rubió i Ors:

Habem tengut el gust de vore arrematat el terser y últim volúm de la magnífica edisió políglota que de les sehues poesías acaba de donar á la estampa en tan bon éxit el respetable Mestre en Gay Saber catalá don Chochim Rubió y Ors. Esta colecsió és la qu'en el títul de *Lo Gayter del Llobregat* tanta y tan mereixcuda fama li ha donat á son autor, y que deu ser considerá com la primera pedra del magnífic edifisi qu'es diu renaiximent lliterari llemosí. [...] Nostra més cumplida enhorabona al señor Rubió. Este presiós treball, que romaném á nostres lectores, s'encontrará de venta, así en Valensia, en la conserjería de *Lo Rat-Penat*, ahon podrán atquirirlo els amants de la lliteratura llemosina.⁴⁸

⁴⁵ GONZÁLEZ I CATURLA, Joaquim. «Premsa periòdica en català i consciència nacional al País Valencià al segle XIX: el cas d'Alacant». *Revista de Catalunya* 66, 1992, p. 62.

⁴⁶ Citem de GONZÁLEZ I CATURLA, *Ibid.*, p. 60, que transcriu aquest fragment de l'article.

⁴⁷ ANÒNIM. «Als que llichgen». *El Bou* 1, 1885, p. 1b.

⁴⁸ ANÒNIM. «Carchotaes». *La Degolla* 10, 1890, p. 7bc.

III. Revistes culturals

La primera de les publicacions de temàtica cultural és *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí*. Escrita íntegrament en català, fou dirigida per Constantí Llobart i costejada amb l'ajut d'alguns amics.⁴⁹ Aquesta publicació, segons Simbor,⁵⁰ adverteix un anhel ben positiu i renovador en el panorama valencià: estava elaborada amb les col·laboracions dels escriptors valencians, catalans i balears. Amb aquesta concepció cultural de països catalans mostrava el canvi respecte a les revistes valencianes anteriors i s'emmirallava, sense dubte, en el *Calendari Català* de Francesc Pelagi Briz. Una publicació que, com indica Blasco, és la primera revista valenciana cultural escrita en català, i que actuà de primer nucli catalitzador dels renaixencistes valencians.⁵¹ Pel que fa al model de llengua, es ressent de no tindre precedents pròxims en llengua catalana i, en conseqüència, la llengua que empren és molt arcaïtzant, allunyada de la llengua del poble i amb castellanismes sintàctics.⁵²

A la contracoberta del mateix número de *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí* es pot llegir un anunci de la propera aparició de l'*Ensaig d'ortografia valenciana* «escrit pera facilitar la lligenda y escriptura de la nóstra llengua» i que «se publicará á la matjor brevetat».⁵³ Malauradament, però, aquest assaig no es va arribar a publicar ni es va tornar a anunciar la seua publicació.

El 1878 apareix l'article anònim «Trataments en nostra llengua» en què es fa referència a la llengua catalana amb el sintagma «llengua llemosina»⁵⁴ i, indirectament a la seua identitat, quan s'afirma: «en tots los paisos en qu'es parlaba la llengua llemosina, es dir, en lo Mijdia de França, Cataluña y Valencia».⁵⁵ I en aquest mateix exemplar de la revista *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí* també es publica l'article «Lo sentir del rena[i]xement de las llenguas y lliteraturas provincials» del català Ignasi Ferrer i Carrió,

⁴⁹ Per a un estudi detallat d'aquest almanac vegeu ESTRELA, Josep Enric. *Escriptors i literatura al Calendari Llemosí (1874-1883)*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2013.

⁵⁰ SIMBOR, Vicent. «La Renaixença al País Valencià». *Caplletra* 4, 1988, p. 24.

⁵¹ BLASCO, Ricard. «“Lo Rat Penat: Periódich lliterari quincenal” (1884-1885)». *Estudis Romànics* vol. XVI, 1980, p. 186.

⁵² DOLÇ, *op. cit.*, p. 68.

⁵³ ANÒNIM. «Ensaig d'ortografia valenciana». *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1875, 1874*, p. 176.

⁵⁴ ANÒNIM. «Trataments en nostra llengua». *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1879, 1878*, p. 145.

⁵⁵ *Id.*

en què es refereix al «rena[i]xement catalá»,⁵⁶ a la «llengua [...] catalana»⁵⁷ i a la «rena[i]xensa catalana»,⁵⁸ sense especificar si es refereix al conjunt de territoris de parla catalana o a Catalunya exclusivament. Encara que en una ocasió es refereix al conjunt de territoris de parla catalana: «Catalunya, ó si s' vol á la antiga coroneta d'Aragó».⁵⁹

En el número de *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí* corresponent a 1881 es publica un «fragment de una comedieta inédita valenciana titulada *Tres héroes de camalets*» de l'autor «J. B. Granel», que no hem sabut identificar de qui es tracta. Els editors de la revista, aleshores dirigida per Josep M. Puig i Torralva, afegeixen la següent nota a peu de pàgina al costat del títol de l'obra:

Esta relacioneta resultá premiada en lo Certámen celebrat per «LO NIU GUERRER», societat lliteraria-humorística de Barcelona, en la festa celebrada lo 8 de Setembre de 1878, ab una «Menció honorífica» al SEGON PREMI, fentse constar en la Memoria que lligqué lo señor Secretari, que si en lloch de ser valenciana havera segut escrita en catalá dita relació, lo Jurat li havera otorgat dir PREMI SEGON, que quedá per adjudicar.⁶⁰

És a dir, *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí* informa que aquesta obra d'un autor valencià ha participat en un certamen a Catalunya –un fet bastant comú aleshores–, però els organitzadors consideren que el fet que estiga escrita en català del País Valencià la incapacita per a guanyar el segon premi del concurs literari. Aquest és un exemple del particularisme lingüístic a Catalunya envers la llengua catalana al sud del riu Sénia.⁶¹

La segona publicació és l'*Almanaque «Las Provincias»*, anuari miscel·lani que es regalava als subscriptors del diari *Las Provincias*, en el qual es van publicar molts dels poemes i articles literaris que anteriorment s'havien divulgat en el diari. En tots els números, l'almanac dedicava una secció a les activitats que l'any anterior havia realitzat Lo Rat

⁵⁶ FERRER I BIGNÉ, Rafael. «Les tres germanes (Fragments)». *Calendari Catalá per a 1866*, 1865, p. 53, 55.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 53.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 55.

⁵⁹ *Id.*

⁶⁰ Citem d'ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA. *Dictamen sobre els principis i criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2005, p. 42. L'AVL transcriu el text respectant l'escriptura original.

⁶¹ En canvi, l'AVL considera que aquest testimoni, entre d'altres, «documenta la consciència del particularisme lingüístic i onomàstic valencià», com es pot observar en les p. 39 i 42 del llibre esmentat.

Penat i ressenyava les novetats editorials. A més, també es van publicar escrits en català, la major part dels quals del gènere líric.⁶²

La tercera és la *Revista de Valencia*, que es va publicar mensualment a València entre 1880 i 1883 per iniciativa del picassentí Pasqual Dasí i Puigmoltó,⁶³ i fou dirigida per Teodor Llorente en els tres anys de la seua existència. Escrita en castellà,⁶⁴ publicava articles de temàtica cultural.

Les primeres pàgines del primer exemplar, publicat l'1 de novembre de 1880, contenen l'article intítulat «Nuestro propósito» que, signat per «La Redaccion», repassa la tendència actual dels renaixements literaris, els quals són exemples «patentísimos y por demás brillantes» situats «á un lado y otro del Pirineo». Els moviments literaris a què es refereix són, més concretament, «el *renacimiento* catalan y el provenzal, que dando vida á lenguas casi muertas literariamente, asombran á todos con su vigor y lozanía».⁶⁵

Una situació que també es viu a València, gràcies a les societats literàries i als certàmens públics –entre d'altres–, que promocionen la llengua pròpia:

Valencia la necesita; bulle ya en ella ese general movimiento; en las sociedades literarias, en los públicos certámenes, en la prensa cotidiana, en todas partes se nota creciente afán por realzar todo lo que sea valenciano, por recordar glorias olvidadas, por pagar antiguas deudas de gratitud. Se elevan monumentos á nuestros varones mas insignes, se reimprimen nuestras añejas crónicas, se estudian nuestras muertas instituciones, se cultiva nuestro peculiar idioma, se visitan con respeto cariñoso los castillos desmoronados y las aras derribadas de la antigüedad. Hora es ya de agrupar esos esfuerzos, de enlazar el estudio de lo pasado con la mejora de lo presente y las aspiraciones para el porvenir, al calor de un sentimiento de amor inteligente y discreto á la patria valenciana.⁶⁶

⁶² ROCA, *op. cit.*, p. 131-135.

⁶³ ANÒNIM. «La prensa periódica en Valencia durante el siglo XIX». *Almanque «Las Provincias» para el año 1902*, 1901, p. 288.

⁶⁴ En català només hi ha publicats alguns poemes d'autors valencians, així com les convocatòries dels Jocs Florals de València. Signades pels respectius secretaris de Lo Rat Penat, la de 1881 està publicada en l'exemplar de l'1 de febrer –concretament en les pp. 199-200–, la de 1882 en el mateix dia i mes de l'any següent –concretament en les p. 143-144.

⁶⁵ REDACCION, La. «Nuestro propósito». *Revista de Valencia*, 1-11-1880, p. 2.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 3.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9 (2019/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

No sabem amb seguretat si l'autoria d'aquest article correspon a Llorente; ara bé, aleshores ell dirigia la revista i, si no en fou l'autor, de segur fou coneixedor del seu contingut, que coincideix amb la ideologia lingüística llorentina.⁶⁷

D'altra banda, al final de cada exemplar de la revista es pot llegir un article anònim titulat «Crònica mensual», que dona compte de l'activitat cultural de la ciutat de València i dels seus habitants. Un exemple és la crònica publicada l'1 de febrer de 1881, en la qual la revista informa del nomenament de Llorente com a membre de l'Acadèmia de la Llengua Catalana, institució amb vocació normativa constituïda al gener de 1881 que va funcionar poc de temps pel bloqueig que va rebre des de diversos sectors:⁶⁸

Uno de los escritores valencianos que más han contribuido á los íntimos lazos literarios que hoy existen entre Valencia y Cataluña, es D. Teodoro Llorente, que en Barcelona es objeto de continuas distinciones. Ahora ha sido designado para formar parte de la Academia de la Lengua Catalana, que vá á establecerse en aquella capital, y en la que figurarán todas las eminencias del Renacimiento.⁶⁹

Un article anònim que atribuïm a la mateixa revista, la qual dona compte amb naturalitat del fet que el valencià Llorente formara part d'una institució «normativa» de la llengua catalana. Així, entenem que Llorente va acceptar aquesta designació acadèmica, ja que altrament haguera pogut aprofitar la revista que dirigia per a fer pública la seua renúncia. És més, no tenim constància que cap escriptor o erudit valencià reprovara l'actitud de Llorente. En definitiva, que el líder de la Renaixença valenciana fora nomenat membre de l'Acadèmia de la Llengua Catalana era vist com una notícia positiva.

La germanor entre els lletraferits catalans, valencians i balears és un dels aspectes que la *Revista de Valencia* destaca en diverses ocasions. És el cas de la crònica mensual publicada l'1 d'agost de 1881 que —entre d'altres qüestions— dona part de la commemoració dels Jocs Florals de València d'eixe any, que s'acabaven de celebrar, i en els quals el català Jacint Verdaguer va exercir de mantenidor:

Esta fraternidad de los poetas valencianos y catalanes es una de las mas gratas consecuencias de fiestas como las del Rat-Penat. El año pasado las honraba, tomando

⁶⁷ Vegeu MARTÍ-BADIA. *Op. cit.*, p. 179-187.

⁶⁸ Per a l'activitat d'aquesta institució i els antecedents a la seua creació vegeu MARCET, Pere. *Història de la llengua catalana*. Vol. 2, 2a ed., Barcelona: Teide, 1991, 88-99.

⁶⁹ ANÒNIM. «Crònica mensual». *Revista de Valencia*, 1-2-1881, p. 193.

parte en ella, el *Trovador de Montserrat*, el popular vate D. Víctor Balaguer. Este año las ha favorecido ese otro poeta, tan modesto como eminente, que se llama Mossen Jacinto Verdaguer. En Valencia le admiraban muchos, todos los que conocían sus obras.⁷⁰

La naturalitat en les relacions entre els escriptors en llengua catalana també es pot observar en altres cròniques, com la de l'1 de febrer de 1882, en la qual parla de la conferència que el mallorquí Jeroni Forteza havia realitzat en la seu de Lo Rat Penat: «Un mallorquí muy amante también del renacimiento lemosin, D. Gerónimo Forteza, se ocupó de él en una conferencia dada en el mismo centro literario. En ella explicó las causas legítimas de este movimiento, su sana índole y sus buenos resultados».⁷¹

En definitiva, la posició de la *Revista de Valencia* pel que fa al nom i la identitat del conjunt de la llengua catalana coincideix amb la ideologia lingüística del seu director, Teodor Llorente.⁷² En són exemples d'aquesta posició els articles signats per la redacció de la publicació, així com els anònims, com en el cas de les cròniques mensuals, que no diferencien el valencià del conjunt de la llengua catalana i que es refereixen a aquesta amb els noms «demosín» i «valenciano», aquest darrer per a la llengua catalana del País Valencià.

La quarta i última publicació del Cap i Casal és *Lo Rat-Penat. Periódich Lliterari Quincenal*, òrgan oficial de l'entitat homònima imprés entre el 15 de desembre de 1884 i el 15 d'abril de 1885 sota la direcció de Llobart, bé que només hi van participar els seguidors de l'escriptor progressista.⁷³ Encara que era el mitjà oficial dels ratpenatistes, el contingut d'aquesta revista està molt influït pel seu director i la ideologia lingüística d'aquest; de fet, amb l'estudi dels articles anònims i dels signats per la redacció s'hi observa el llemosinisme llobartia.⁷⁴

El primer dels vuit números que es van editar l'encapçala l'article «Propósitos y aspiraciones» –signat per «La Redacción»– en el qual s'afirma: «Fá un ramat d'anys, al iniciar en Valencia lo renacimiento lliterari llemosí, quant ja nostres germans de

⁷⁰ ANÒNIM. «Crónica mensual». *Revista de Valencia*, 1-8-1881, p. 485.

⁷¹ ANÒNIM. «Crónica mensual». *Revista de Valencia*, 1-2-1882, p. 139.

⁷² Vegeu la nota núm. 64.

⁷³ Vegeu BLASCO. *Art. cit.*, que examina minuciosament aquesta revista.

⁷⁴ Vegeu MARTÍ-BADIA. *Op. cit.*, p. 208-218.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9 (2019/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

Catalunya habien donat un gran impuls á la gloriosa restauració de nostra olvidada llengua y lliteratura». ⁷⁵

Un altre exemple és el número 5, publicat el 15 de febrer de 1885, més concretament l'article anònim intitulat «Nóves», en el qual s'afirma:

Podem anunciar [...] que si no en lo següent, en l'altre número publicarem lo projecte d'Estatuts pera la fundació [...] en esta ciutat de l'*Academia Ausias-marchina*, [...] que destinada está á prestar molts bons servicis á nostra llengua y á nostra lliteratura [...] i té] com objecte primordial [...] la redacció d'una *Gramática* y d'un *Diccionari llemosino-valenciá*, en consonancia ab les actuals exigencies de la ciencia filológica. ⁷⁶

L'esmentada Acadèmia, continua l'article, podrà celebrar reunions extraordinàries «pera donar á conèixer sos autoriçats acorts, respecte á la escritura y pronunciació de nostra llengua» i aconseguir així «lo perfeccionament y unificació de nostra llengua». ⁷⁷ Segons Ferrando, aquesta iniciativa de Llombart va caure en el buit, probablement boicotejada per Llorente. ⁷⁸

Finalment, en el vuité i últim exemplar es pot llegir l'article «Correspondencia alicantina» que, signat per «Lo Corresponsal», informa de la situació cultural i literària de la ciutat d'Alacant:

La lliteratura llemosina es molt poch coneguda en esta localitat, y estich en la creencia de que los hòmens que así figuren en primer fila y que de sabis presumixen, se vorien en gran apuro si tingueren que llegir en públich alguna composició escrita en la dolcissima llengua d'Ausias March.

Unicament l'inspirat poeta En Miquel Amat y Maestre, ⁷⁹ ha escrit algunes composicions en tan brillant idioma, que no per ser poques deixen de ser apreciables; los demes qu'han volgut *fer algo* no han tengut eixit, habent alguns que no han conseguit altra cosa

⁷⁵ REDACCIÓ, La. «Propósits y aspiracions». *Lo Rat-Penat. Periódich Lliterari Quincenal* 1, 1884, p. 1b.

⁷⁶ ANÒNIM. «Nóves». *Lo Rat-Penat. Periódich Lliterari Quincenal* 5, 1885, p. 39b.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 40. Aquests estatuts no van arribar a aparèixer, com afirmen MARCET, Pere i Joan SOLÀ. *Història de la lingüística catalana 1775-1900. Repertori crític*. Vol. 2, Girona / Vic: Universitat de Girona / Eumo, 1998, p. 1397.

⁷⁸ FERRANDO, Antoni. «Percepció i institucionalització de la norma lingüística entre els valencians: panorama històric (1238-1976)», dins FERRANDO, Antoni i Miquel NICOLÁS (eds.), *La configuració social de la norma lingüística a l'Europa llatina*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2006, p. 216.

⁷⁹ Es refereix a Miquel Amat i Maestre, escriptor nascut l'any 1838 a València, però que vivia a Petrer des dels vint-i-sis anys. Fou oncle per part materna de l'escriptor monover Azorín.

que demostrar sa ineptitut. Per este motiu crech que ni encara'l nom de *poetes valencians* deu donárselos.⁸⁰

Pel que fa a Castelló de la Plana, cal destacar la *Revista de Castellón*, publicació editada entre 1881 i 1883 que va informar de la situació cultural de la capital de la Plana. En aquesta s'adverteix l'arribada de la Renaixença a Castelló, es publiquen alguns poemes en català, Josep Nebot difon les seues idees lingüístiques i Gaetà Huguet es mostra com a precedent del valencianisme.⁸¹

En el número 6, publicat el 15 de març de 1882, es publica l'article anònim «Lo pervindre de les províncies Valencianes». L'autor de l'article –sobre el qual Ramos suggereix que es tracta de Gaetà Huguet–⁸² es refereix a la llengua catalana amb els circumloquis la «llengua materna»,⁸³ «la nostra llengua»,⁸⁴ esmenta el «renaiximent valenciá»,⁸⁵ i proposa

la celebració de esposicions regionals á hon concurriren los productos de les tres províncies; [...] la reconstitució de societats econòmiques, que tingueren ses assemblees anyals en la metròpoli; y finalment, [...] la fundació, en totes les viles importants del antig regne Valenciá, de societats análogues á la del «Rat-Penat» de Valencia á hon se congregarent tots los amadors de les glories valencianes.⁸⁶

Un text que, com indica Ramos, «és un precedent del valencianisme polític a Castelló de la Plana».⁸⁷

Conclusions

Tot amb tot, la qüestió lingüística no va ocupar un espai central en les publicacions periòdiques valencianes perquè tampoc era un tema excessivament important en la societat valenciana de l'època. Ara bé, aquest assumpte fou més recurrent a les publicacions culturals i a les satíriques i polítiques que als diaris.

⁸⁰ ANÒNIM. «Correspondencia alicantina». *Lo Rat-Penat. Periódich Lliterari Quincenal* 8, 1885, p. 63a.

⁸¹ RAMOS, *op. cit.*, p. 179. Vegeu MARTÍ-BADIA, *op. cit.*, p. 270-276 i 259-263, respectivament.

⁸² *Ibid.*, p. 36. Concretament, Ramos afirma que «per l'estil de la seua exposició i la presència del republicà federal Gaetà Huguet Brevia en la redacció ens fa pensar directament en la seua autoria».

⁸³ ANÒNIM. «Lo pervindre de les províncies Valencianes». *Revista de Castellón*, 15-3-1882, p. 81a.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 82a.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 81b.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 82a.

⁸⁷ RAMOS, *op. cit.*, p. 36.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9 (2019/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

Pel que fa a les posicions lingüístiques que aquestes defensaven, en les revistes culturals s'observa una major presència del llemosinisme, de caràcter més historicista en aquelles sota la influència de Llorente; mentre que el llemosinisme de les revistes sota l'impuls de Llobart té una naturalesa més vigent i favorable al conreu de la llengua pròpia.

D'altra banda, entre les revistes satíriques i polítiques hi ha les que empren la llengua pròpia per a arribar a un major nombre de públic i per a fer riure, però alhora mantenen actituds diglòssiques, com és el cas d'*El Saltamartí* i *La Moma*. Mentre que hi ha les que mostren una major fidelitat lingüística i l'humor que fan és amb la llengua pròpia com a mitjà i no com a objecte d'aquest, com és el cas d'*El Tio Nelo*, *La Traca* i *La Degolla*, les quals van ser impulsades per deixebles de Llobart.

En conjunt, les referències al nom, la identitat i l'origen de la llengua catalana que apareixen en les publicacions periòdiques són escasses. La identitat i l'origen no s'hi esmenten pràcticament: d'una banda, la majoria de les referències que hi ha a la identitat de la llengua són al «valencià» com a dialecte, encara que quasi mai s'especifica de quina llengua és dialecte; d'altra banda, les referències a l'origen quasi sempre són implícites i es situen dins l'anomenat llemosinisme. Pel que fa al nom, majoritàriament són referències privatives, i és per això que hi predomina «valencià» — els seus derivats. Aquest fet indica, implícitament, que el marc de referència d'aquestes publicacions es limita al País Valencià. En canvi les referències al «llemosí», en al·lusió al conjunt de la llengua catalana, predominen en les publicacions amb majors pretensions culturals, tant les escrites en castellà com les publicades en català.

Fonts

- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA. *Dictamen sobre els principis i criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2005.
- ANÒNIM. «Rascaetes». *El Saltamartí* 17, 1862, p. 3ab.
- «Divertiments de família». *El Tio Nelo* 29, 1862, pp. 1-3.
- «El dialecte valencià». *El Tio Nelo* 42, 1862, pp. 1-4.
- «Poesia catalana». *La Opinión*, 19-9-1865, p. 3c.
- «Notícies locals». *Las Provincias*, 28-1-1873, pp. 1e-2d.
- «Notícies locals». *Las Provincias*, 10-12-1873, p. 2abcd.
- «Ensaig d'ortografia valenciana». *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1875*, 1874, p. 176.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 9* (2019/1)
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2019/ISSN 1676-5818

- «Trataments en nostra llengua». *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1879*, 1878, p. 145.
- «La societat del Rat-Penat». *Las Provincias*, 13-7-1878, p. 2cd.
- «Crónica mensual». *Revista de Valencia*, 1-2-1881, pp. 192-196.
- «Crónica mensual». *Revista de Valencia*, 1-8-1881, pp. 483-486.
- «Crónica mensual». *Revista de Valencia*, 1-2-1882, pp. 138-141.
- «Lo pervindre de les províncies Valencianes». *Revista de Castellón*, 15-3-1882, pp. 81ab-82a.
- «Petardos Munisipals». *La Traca* 4, 1884, pp. 1c-2b.
- «Nóves». *Lo Rat-Penat. Periódich Lliterari Quincenal* 5, 1885, pp. 39b-40b.
- «Als que llichgen». *El Bou* 1, 1885, p. 1ab.
- «Advertènsies». *La Moma* 2, 1885, p. 9a.
- «Correspondencia alicantina». *Lo Rat-Penat. Periódich Lliterari Quincenal* 8, 1885, pp. 62b-63a.
- «Cartell de desafío». *La Moma* 15, 1885, pp. 125b-126a.
- «Ramell de focs artificials». *La Traca* 21, 1885, p. 3bc.
- «Anunsios». *La Traca* 29, 1885, p. 4abcde.
- «Llum de bengala». *La Traca* 58, 1886, p. 2ab.
- «Eixida». *La Traca* 89, 1886, p. 2cd.
- «Carchotaes». *La Degolla* 10, 1890, p. 7abc.
- «La prensa periódica en Valencia durante el siglo XIX». *Almanque «Las Provincias» para el año 1902*, 1901, pp. 283-290.
- «Libros nuevos». *Las Provincias*, 2-4-1901, p. 2d.
- FERRER I BIGNÉ, Rafael. «Les tres germanes (Fragments)». *Calendari Catalá per a 1866*, 1865, pp. 46-50.
- MOMA, La. «La manifestación antigermánica». *La Moma* 22, 1885, pp. 177b-178a.
- REDACCIÓ, La. «Propósits y aspiracions». *Lo Rat-Penat. Periódich Lliterari Quincenal* 1, 1884, pp. 1b-3a.
- REDACCION, La. «Nuestro propósito». *Revista de Valencia*, 1-11-1880, pp. 1-4.

Bibliografia

- ARCHILÉS, Ferran. «La Renaixença al País Valencià i la construcció de la identitat regional». *Anuari Verdguer* 15, 2007, pp. 483-519.
- BLASCO, Ricard. «“Lo Rat Penat: Periódich lliterari quincenal” (1884-1885)». *Estudis Romànics* vol. XVI, 1980, pp. 185-232.
- CUCÓ, Alfons. *El valencianisme polític 1874-1939*. Catarroja: Afers, 1999.
- DOLÇ, Mavi. *Prensa i llengua, Ciutat de València (1837-1936)*. 3 vols., Tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991.
- ESTRELA, Josep Enric. *Escriptors i literatura al Calendari Llemosí (1874-1883)*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2013.
- FERRANDO, Antoni. «Percepció i institucionalització de la norma lingüística entre els valencians: panorama històric (1238-1976)», dins FERRANDO, Antoni i Miquel NICOLÁS (eds.), *La configuració social de la norma lingüística a l'Europa llatina*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2006, pp. 189-251.

- «Teodor Llorente i Olivares: en defensa de la personalitat valenciana», dins ROCA, Rafael (ed.), *Teodor Llorente, cent anys després*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2012, pp. 123-151.
- GONZÁLEZ I CATURLA, Joaquim. «Premsa periòdica en català i consciència nacional al País Valencià al segle XIX: el cas d'Alacant». *Revista de Catalunya* 66, 1992, pp. 51-62.
- JORBA, Manuel. *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*. Barcelona: Curial, 1984.
- MARCET, Pere. *Història de la llengua catalana*. Vol. 2, 2a ed., Barcelona: Teide, 1991.
- i Joan SOLÀ. *Història de la lingüística catalana 1775-1900. Repertori crític*, 2 vols., Girona / Vic: Universitat de Girona / Eumo, 1998.
- MARTÍ-BADIA, Adrià. «La posició dels lletraferits renaixencistes valencians davant els postulats de la filologia romànica sobre el valencià», dins PÉREZ SALDANYA, Manuel i Rafael ROCA I RICART (curs.). *Actes del Dissetè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de València, 7-10 de juliol de 2015*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, 2017, pp. 367-378. Disponible en línia a <<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000250/00000078.pdf>> [Consulta: 3-1-2019].
- *Les ideologies lingüístiques dels valencians de la segona meitat del vuit-cents i principis del nou-cents (1854-1906)*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de València, 2018.
- NAVARRO CABANES, Josep. *Catalec bibliogràfic de la premsa valenciana escrita en nostra llengua y publicada en València, pobles de la província i per les colònies valencianes en Madrid, Barcelona, Zaragoza i repúbliques americanes. 1586-1927*. València: Diario de València, 1928.
- PASTOR BANYULS, Víctor. *Vicent W. Querol i l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València (1870-1876)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2017.
- PITARCH, Vicent. *Defensa de l'idioma*. València: Tres i Quatre, 1972.
- RAFANELL, August. «El llemosinisme valencià a la darrerria del segle XIX». *Caplletra* 11, 1991, pp. 35-50.
- *Un nom per a la llengua. El concepte de llemosí en la història del català*. Vic: Eumo, 1991.
- RAMOS, Joan Rafael. *La qüestió lingüística en la premsa de Castelló de la Plana (1834-1938)*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló, 1989.
- ROCA, Rafael. *Teodor Llorente i la Renaixença valenciana*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2007.
- SIMBOR, Vicent. «La Renaixença al País Valencià». *Caplletra* 4, 1988, pp. 9-44.
- «Llorente, “La Opinión” i la Renaixença». *Caplletra* 4, 1988, pp. 123-136.